

TOPLUMSAL DEĞİŞİM VE EĞİTİM ÜZERİNE

Vahap SAĞ

Öz

Bu makalede toplum, toplumsal değişme ve eğitim olguları genel anlamlarıyla ele alınmış olup, farklı düşünürlerin konuyla ilgili görüşleri arasından bir senteze ulaşılabilecek kavramlar açıklanmış ve bunlar arasındaki ilişkiler belirtilmeye çalışılmıştır.

Özellikle toplumsal değişme ve eğitim ilişkisi ele alınmış ve bu bağlamda başlıca eğitim akımlarının (Essentialism, Perennialism, progressivism, Reconstructionism) toplumsal değişme ilişkileri özetlenmiştir.

Toplumsal değişme ve eğitim ilişkisi incelenirken, Osmanlı' da ve Cumhuriyet döneminde toplumsal yapı farklılıkları dikkate alınarak bu yapılar içerisinde eğitim ve değişim ilişkilerinin özellikleri belirtilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler

*Toplum, Toplumsal Değişme, Eğitim
On Social Changes and Education*

Abstract

This paper deals with the general meanings of society, social change and education and tries to reach a synthesis by taking into account different scholar's views in relation to the subject. This paper also aims to explain what relation exist between these notions.

Especially the relationship between social change and education was explained in the light of important approaches of education such as Essentialism, Perennialism, Progressivism, Reconstructionism.

While the relationship between social change and education was examined, we also took into account different social structures of Ottoman Empire and the Turkish Republic and tried to stress the features of the relationships between education and social change in these two different social structures.

Keywords

Society, Social Change, Education

Giriş

Toplum kavramının, çok değişik tanımlamaları yapılabilmektedir. Bir çok toplumbilimci de, toplumun tanımını verme gayretini gütmüştür. Ancak, toplumun tanımını, bu tanımlamaların kapsayıcı bir şekilde verdiklerini söylemek de güç. Çünkü toplum; birlikteliğin, çatışmanın, özdeğin, kültürün, belirli bir yerleşikliğin ortaya çıkardığı bir oluşumdur. Bu oluşum, tarih ve ideoloji bağlamında, değişik karakterde ve değişik yönsemelerde bulunabilmektedir.

Özer Ozankaya'ya göre (1984:115), "toplum:Yaşamlarını sürdürmek, birçok temel çıkarlarını gerçekleştirmek için işbirliği yapan, aynı toprak parçası üzerinde birlikte yaşayan ve ortak bir ekini olan insan kümesi"dir

Orhan Hançerlioğlu da (1986:375) toplum için; "tarihsel gelişme içinde biçimlenmiş bulunan, belirli bir üretim biçimini temel alan ve insan gelişmesinde bir aşama olarak ortaya çıkan bir toplumsal bağlantılar ve büyük insan kümeleri arasındaki ilişkiler dizgesi (sistemi)dir" demektedir.

Bütüncü bir toplumbilimci olan N. Şazi Kösemihal'e göre (1982:318), toplumun ne olduğunu ya da ne olmadığını anlayabilmek için doğayı bir bütün olarak algılamak gerekir. Aksi halde, insanı doğadan soyutlayarak toplumu anlamaya çalışmak, bizi birtakım yanılgılara sürükler. Doğadaki somut varlıkları, karmaşık derecelerine göre sıralayacak olursak; ilkin taş, toprak gibi cansız

cisimler, sonra bitkiler, hayvanlar, insanlar, en sonra da toplumlar gelir. İşte varlıklar düzeninin en son mertebesinde bulunan toplumlar, kendinden önceki bütün varlıkları içinde eriten yepyeni bir bireşim olarak kabul edilebilir.

Toplum, insanlar arası ilişkilerin bir ürünüdür. Ancak, bu ilişkiler bireylerin dışında ve sayısal olarak, bireylerin sayılarından farklı niteliktedir.

Bu bağlamda, Emre Kongar'a göre (1981:39), "Toplum, insan ömründen uzun yaşayan, görelî bir kararlılığa sahip olan, kendi kendini devam ettiren insan topluluğudur.

Hilmi Ziya Ülken'e göre de (1986:39), "cemiyet (toplum), gerek maddî, gerek manevî olarak, bizi kuşatan işler, fiiller, karakterler, inançlar ve değerler sistemidir.

Bu tanımlamalardan sonra, toplum için şunları söyleme mümkündür: Toplum, ortak bir ekini (kültürü) kabullenen, bir coğrafi alanda yayılan ve kendi kendinin devamlılık sürecini kazanabilmiş ilişkiler bütünlüğüdür.

Diğer yandan, eğitim ise, toplumsal bir süreçtir. Bu süreç içerisinde bireylerin bilinçsel yeteneklerinin geliştirilmesi güdüsü, eğitime yoğunluk kazandırır. Eğitim; "Bireylerin toplumsal yeteneğinin en elverişli düzeyde kişisel gelişmesinin elde edilmesi için seçilmiş ve deneyimli bir çevreyi içine alan toplumsal bir süreçtir (Tezcan, 1981:4)". Bireyin davranışında, istekli olarak davranım değişikliği oluşturması süreci, bir eğitimidir. Eğitim; "Bireyin davranışında, kendi yaşantısı yoluyla ve amaçlı olarak, istendik değişme meydana getirme süreci (Tezcan,1981:4)"dir.

Eğitimin temel işlevlerinden biri, kültür değerlerini sonradan gelenlere aktarmaktadır; "Eğitimin temel amacı kültür nakli ve daha önemlisi toplumu, arzulanan bir geleceğe götürmektedir" (Büyükdüvenci, 1987:2). "Eğitim, toplumun kendini daha yüksek bir düzeyde ve daha iyi bir şekilde kanıtlaması için kullandığı bir alettir (Büyükdüvenci, 1987:2).

Eğitimin ereği; "bir toplumun gelecekteki nesillerinin kendilerinden daha müreffeh ve daha mutlu bir şekilde hayatlarını idame ettirebilmeleri için nasıl ve ne gibi şartlar altında hareket edeceklerini onlara öğretmektir" (Koçer,1980:5).

Sosyolojide çok sık kullanılan kavramlardan biri de toplumsal değişme kavramıdır. Toplumsal değişme, temelinde ilişkiler bulunan devinimsel yargıları içerisinde barındıran bir kavramdır. Toplumsal değişme; "ilişkilerin değişmesidir (Ergun, 1984:99)".

Özer Ozankaya (1984:120) toplumsal değişmeyi şöyle tanımlar: "Toplumun herhangi bir dönemdeki düzenine özgü yerleşik özdeksel ve tinsel öğelerinde yeni özelliklerin oluşması. Görüldüğü gibi, Ozankaya için toplumsal değişme, toplumun öğelerinde özdeksel ve tinsel yeni oluşumlardır.

Toplumsal değişmeyi, toplumsal ilişkilerden ve kültürel değişmelerden ayırmak oldukça güç. Öyleyse toplumsal değişme; "toplumsal yapının ve onu oluşturan toplumsal ilişkiler ağının ve bu ilişkileri belirleyen toplumsal kurumların değişmesidir" (Tezcan, 1981:163). Toplumsal değişme; "sosyo-kültürel değişme" dir (Tezcan, 1981:163).

Toplumsal değişme kavramı iki yönlü olarak ele alınabilir. Toplumsal değişme kavramı ilerleme olduğu kadar, gerileme yönünde de anlam belirtir. Her iki yönde, toplumsal değişmedir (Kurtkan, 1976:272).

Eğitimin Toplumsal İşlevi

Eğitimin işlevi, toplumun amacı doğrultusunda yönelim bulur. Yani toplumun amacına göre, eğitimin işlevi de değişiklik gösterir. “Çeşitli toplumların farklı amaçlarına göre işlevler de bu amaçlara göre biçimlenir. Ancak, her toplumda değişiklik göstermeyen, bütün toplumlar için geçerli olabilen, eğitimin temel işlevleri vardır. Buna göre bir eğitim sistemi organize ya da reorganize edilirken başlangıç noktası, önce amaç, sonra işlev olmaktadır. Eğitimin işlevsel yanına makro açıdan bakıldığında; “Makro eğitim, eğitim olayını birey ve okul düzeyinin üstünde inceleyerek eğitim konularının ekonomik, toplumsal ve siyasal yönleriyle devlet düzeyinde ya da daha üst düzeyde ya da eğitimin belli bir kesimi açısından incelenmesini gerektirir” (Tezcan, 1981:41)

Bütün toplumlarda eğitimin toplumsal işlevlerinden biri; “toplumun kültürel mirasının birikimi ve sürekliliğini sağlamaktır.(Tezcan, 1981:42). Bu işlev sonucu, her kuşak kültür birikimini, önceki kuşaktan devralarak sürdürülebilirlik yeteneğini kazanmış olur.

Eğitimin ikinci toplumsal işlevi; bireyin toplumsallaştırılmasının kazandırılarak, bireye toplumun yapılması ve yapılmaması gereken değerlerinin verilmesidir. (Tezcan, 1981:42).

Yenilikçi ve değişmeyi sağlayıcı elemanlar yetiştirmek de, eğitimin işlevlerindedir. Gelenekçi ve tutucu toplumların baskılarını azaltıp, bireyi özgür ve entelektüel bir çevreye kavuşturmak, bireyi yeniliklere ve değişmeye hazırlamak, eğitimin işlevlerindedir.

Eğitimin toplumsal alandaki işlevlerinden bir diğeri de, siyasal alandaki işlevleridir. “Siyasal bakımdan eğitimin başlıca iki görevi vardır. Birincisi, mevcut siyasal sisteme (devlet düzenine) sadakati sağlamaktır. Eğitimin ikinci siyasal işlevi, önderlerin seçimi ve eğitilmesi ile ilgili olanıdır” (Tezcan, 1981:43).

Eğitimin toplumsal işlevleri arasında, seçme işlevi de vardır. “Eğitimin seçme işlevi en yetenekli harika çocukların seçilmesi, onlara tam bir eğitim olanağı verilerek kendilerinden ilerde geniş ölçüde yararlanılmasını sağlamaktır. Hangi toplumsal sınıfta olursa olsunlar bu en yetenekli çocukların seçilip eğitilmesi ve kendilerinden yararlanılması hem birey ve hem de toplumun yararına. Bu aynı zamanda fırsat eşitliğinin de gerektirdiği bir husustur” (Tezcan, 1981:44)

Toplumsal Değişme ve Eğitim

Doğadaki diğer olaylar ve olgular gibi toplumda hiçbir vakit olarak durağan kalmaz. Toplumda sürekli bir değişme ve hareketlilik görülür. “Toplumsal davranış örnekleri, toplumsal yapılar, toplumsal sistemler, toplumsal kurallar sürekli olarak değişme süreci içindedirler. Ancak bu değişme her alanda ve her zaman açık ve kesin olmadığı gibi, hız bakımından da her devirde aynı değildir” (Tezcan, 1981:163).

Toplumsal değişme ile eğitim arasında hareketli ve dinamik işlevler zinciri bulunmaktadır (Bilhan, 1986:169). Toplumsal değişme sürecinde eğitim; “belirleyici bir unsur olarak çift işlev görür: nedensellik işlevi ile bir durumdan başka bir duruma geçiş sağlanırken, tamir edici işleviyle de toplumsal barışın sürekliliğini sağlar” (Bilhan, 1986:169).

Eğitimin toplumsal değişimdeki işlevlerinden birisi, “toplumun kültürel değerlerinin ve toplumsal davranış örneklerini genç üyelerine aktarmaktır. Bu araçlarla toplum, temel toplumsal uyumu sağlar ve geleneksel yaşam biçimini korur. Buna “eğitimin tutucu işlevi denmiştir” (Tezcan, 1981:164). Eğitim tutucu işleviyle, toplumsal değişimler de, toplumsal düzenin mevcut kültürünü korur ve onu bozucu niteliklere meydan vermez.

“Sokrat diyor ki: “Çocuklarımızın kötü görüntüler arasında büyümelerinin bizi korkutması gerekmez mi? Bu sağlığa zararlı otlakta her gün küçük dozlarla alınan ve özümlenen bir sürü zehirli ot gibidir. Bunlar farkına varmaksızın kalbinin derinliğinde dermansız zehir haline gelir” (Büyükdüvenci, 1987:VI).

“Büyük düşünürün en yalın ve fakat genişlemesine ve derinlemesine en kapsamlı bir biçimde göz önüne serdiği eğitim ortamlarında her insanın yaşam sürecinde ve kuşaktan kuşağa gelişerek aktarılanlarda ne ölçüde zararlıların olabileceği, farkına varamadığımız bu birikimlerin bireysel ve toplumsal yaşamda, ufak dozlar halinde de olsa zamanla dermansız bir zehir haline gelerek ne kadar yıpratılara yol açacağı” (Büyükdüvenci, 1987:VI-VII) nın saptanarak, bu bozucu özellikleri ayırt ederek, önlem alıcı olan, toplumsal değişim süreci içerisindeki eğitimidir. Böylece eğitim tamir edici işlevini yerine getirmiş ve toplumsal değişimdeki barışı da sağlamış olur.

Toplumsal değişimdeki eğitimin nedensellik işlevinin özü ise onun yaratıcılığında barınmaktadır. Her toplum, toplumsal yapı içerisinde değişiklikleri hazırlayıcı ve başlatıcı girişimlere gereksinim duyar. İşte toplumdaki değişikliği bireylerin oluşturulması ve bunların toplumsal değişmeyi oluşturur hale getirilerek hazırlanılması eğitimin işlevlerindedir.

“Eğitim sistemi, yenilikçi elemanları sağlar ve asgari uyumsuzluklarla gerekli değişimlerin cereyanını gerçekleştirir. Yenilikçi elemanlar daha çok okullar yoluyla sağlanır. Bunun için eğitim sisteminin kendini yeniliğe uydurması gerekir. Örneğin sanayileşmekte olan bir ülkede eğitim sisteminin sürekli teknik yenileşmeye müfredat programlarıyla, bu alanda uzman sağlayan okullarla, öğretim elemanlarını yetiştirmekte ayak uydurması gerekir” (Tezcan, 1981:164).

Görülebileceği gibi, toplumsal değişim içerisinde eğitimin iki ayrı işlevi vardır. Bunlardan ilki, toplumsal değişimlerdeki eğitimin tutucu işlevi; bu işleviyle eğitim, mevcut kültürü korur ve bireyi “yabancı otlardan” geri tutar. İkincisi ise, toplumsal değişmeyi hazırlayıcı işlevi; toplumsal değişmeyi gerçekleştirebilecek bireyler yetiştirir.

Ancak, bu iki ayrı işlevi uzlaştırmak olanaklıdır. “Demokratik toplumlarda uyma, aynı zamanda değişmeye hazır ve muktedir olma demektir. Böyle bir toplumda tam gelişmiş bir kişi olmak demek, o toplumun tüm üyeliğine aynı zamanda o toplumun değiştirme gücüyle donanmış yaratıcı üyeliğine sahip olmak demektir. (Tezcan, 1981:164).

Toplumsal değişimdeki eğitimin bu iki işlevinden söz ettikten sonra, şu sorular usa getirilebilir: “Toplumdaki değişimler eğitim sonucu mudur? Yoksa, toplumdaki değişimler eğitimi değiştirmekte midir?”

Neden-sonuç ilişkisinin karşılıklı olduğunu vurgulayan toplumbilimcilere göre, toplumsal değişimler, eğitimi belirli bir yönde değişmeye zorladığı gibi, eğitim yoluyla toplumun hedeflenen bir plan

doğrultusunda da değiştirmek olanaklıdır. “Eğitimde başlatılan bir değişme, toplumsal yapının diğer parçalarını değişme yönünde etkilediği gibi, kendisi de sürekli olarak diğer parçalarla meydana gelen değişmelerin etkisinde kalmaktadır” (Tezcan, 1981:165).

Toplumsal Değişme ve Eğitim İlişkisi Kuramları

Brogan, toplumsal değişme amacı olarak eğitimi görmektedir. Örnek olarak da Amerikan okullarını vermektedir: “Okul muazzam heterojenlikten homojen vatandaşlığı sağlamaya çalışan kurumdur. Ortak dil, ortak alışkanlıklar, hoşgörüler, ortak siyasal ve ulusal inanç yaratmaktadır. Burada görüldüğü gibi Amerikan kamu eğitimi, toplumsal değişmenin bir aracı durumundadır. Amerika gibi bir çok etnik gruptan oluşan bir toplumda okulların bu işlevleri toplumsal değişmeye bir aracılık durumunu almaktadır. Bir çok farklı grupların okullar yoluyla standart, tek bir Amerikan kültürü yaratmaları, onların deyimleriyle bir potada eritmeleri olayı ise bir toplumsal değişme göstergesidir.

Trow (akt:Tezcan, 1981:167)., toplumsal değişmenin koşulu olarak eğitimi göstermektedir. Ona göre ekonominin hızla değiştiği toplumda en değerli becerileri ve toplumsal esnekliği eğitim sağlamaktadır.

Clark’a (akt:Tezcan, 1981:167- 16) göre de, toplumsal değişmenin etkileyicisi eğitimidir. Ona göre teknolojik gelişme teknisyen ve yöneticilerin yetiştirilmesi ile olanaklıdır. Teknolojinin gelişmesi verimliliği arttırmakta ve işgücünün yapısını değiştirmektedir.

Eğitim toplumbilimcisi Ottaway (akt:Tezcan, 1981:169) da, eğitimin toplumsal değişme içerisinde, kendi başına bir değişim etkeni olduğunu vurgular. Eğitimin, iktidarın ve okulların kararlaştırdıkları değişimleri desteklediği ve onları gerçekleştirdiği görüşünü savunur. Ona göre, eğitimsel değişme toplumsal değişmeyi takip eder.

Toffler (akt:Tezcan, 1981:173), okulların ileriye değil de geriye dönük bir sistemin savunuculuğunu yaptığını söyler. Ona göre sanayi toplumlarında bile okullar gelecekteki amaç ve yöntemleri araştıramamaktadır. Toffler’ e göre, değişim hızlandıkça, daha ileride olabilecek olayların yapısını öğrenebilmek için, daha çok özen gösterilmesi gerekecektir.

Weber’de (akt: Tezcan, 1981:169) toplumsal değişme ve eğitime ilişkin görüşlerinde; toplumun ekonomik ve toplumsal güçler tarafından etkilenip biçimlendiğini vurgular. Ona göre eğitim de, işte bu güçler tarafından belirlenecektir. Eğitim, kendi başına belirleyici değildir.

Başlıca Eğitimsel Akımlarda Toplumsal Değişme ve Eğitim İlişkisi Essentialism, Perennialism

Tutucular diye nitelenebilecek bu akımlara göre; eğitim, kendi temel işlevlerinden sapmadıkça, toplumsal değişmeyi gerçekleştirebilecek gücü kendisinde bulamayacaktır. Eğitimin başlıca işlevi ise bilgi aktarmaktan ibarettir. Okul bir yenilik yeri ya da değişim yeri değil, öğrenimin gerçekleştiği bir yerdir. Toplumsal gelişim ve değişim bireylerin geliştirilmesiyle yakından ilişkilidir. Bireyler istenilen doğrultuda yetiştirildiği vakit, toplumsal değişme de gerçekleşecektir kendiliğinden. Okul, eski kültürlerin bilgisini bireye verecek ve gelecekteki bireylerde bu şekilde geçmişteki kültürden kopmayacaktır (Tezcan, 1981:175).

Yeniliğe ve yaratıcılığa yer vermeyen bu görüşler, bu tutumlarından dolayı, tutucu olarak nitelendirilmişlerdir (Tezcan, 1981:176).

Progressivizm:

Bu görüşe göre, eğitim, toplumsal değişimin doğrultusunu saptayamamakla birlikte, değişme açısından zihinsel yeteneği geliştirebilecek niteliktedir. Birey, değişmeye tepki duyabilecek yetenekte yetiştirilir. Böylece çocuklar, toplumsal değişimin gerekli kıldığı entelektüel güce sahip olmuş olur. Eğitimin başlıca amacı, bireyin toplumsal değişmelere uymasını sağlayacak bireyler yetiştirmektir (Tezcan, 1981:176).

Progressivizmler bu görüşlerden dolayı ilericiler olarak nitelendirilmektedirler.

Reconstructionism:

“Eğitimciler, çocuğa her şeyi içine alan ayrıntılı bir toplumsal reform programını öğreterek kendi başarılarına toplumu yeniden kurmaladırlar. Böylece eğitim, yeni bir toplumsal düzen yaratacaktır. Yeni toplum, temel kurum ve kaynakların, halkın kendisince denetlediği, gerçek bir demokrasi olacaktır (Tezcan, 1981:176-177).

Osmanlı Eğitiminde Toplumsal Değişme ve Eğitim İlişkisinin Gelişimi

Eğitim kurumları, diğer kurumlar gibidir. Toplumsal değişimler sonucu, yeni gereksinimlere olanak tanıdıkları ve onları karşıladıkları sürece ayakta kalırlar. Bu da eğitim kurumlarının, toplumsal değişmelerle paralel olarak, kendini değiştirmesi ile olanaklıdır.

Osmanlı eğitim kurumları da, başlangıçta toplumun gereksinimlerini karşılar nitelikte eğitim vermişlerdir. Ancak daha sonra toplumsal değişimlerin gerçekleşmesi ile ortaya çıkan eğitimsel gelişmeler gerçekleşmemiş, dolayısıyla, ileriki dönemlerde Osmanlı eğitimi yeni koşullara ayak uyduramamıştır.

Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde ise işte bu ayak uyduramayışın acısı duyulmuş ve eğitim alanlarında modernleşme yoluna gidilmiştir.

Osmanlı eğitiminde toplumsal değişme ve eğitim ilişkisine bakıldığında, öncelikle “sınırlı artı-ürüne sahip olan bir sistem içinde, çok geniş uzmanlaşmış bir eğitim kurumsallaşmasının doğamayacağı (doğmadığı) görülür. “Eğitim kurumsallaşmasının, toplum içinde büyüklüğü oldukça sınırlı olan askeri ve ilmiye sınıflarına yönelmiştir” (Tekeli, 1980:14). Toplumun diğer kesimleri için toplumsal değişmedeki eğitimsel dinamikler göz ardı edilmiş, bireylerin eğitimi aileye bırakılmış, ayrıca eğitim kurumları açılmamıştır.

Osmanlı toplumunda, eğitimin gerçekleştiği yerlerden biri olan askeri sınıfa girmek, ya babadan oğula geçişle, ya da devşirme denilen ve Müslüman olmayanların çocuklarının toplatılıp alınması ile olanaklı oluyordu. Böylece askeri sınıfa giren iki grubunda toplumsallaşma süreçleri ve eğitimsel düzeyleri farklılıklar gösteriyordu. Devşirmeler toplumsallaşma süreci içerisinde savaşa ilişkin bilgiler elde ederlerken, aynı zamanda ideolojik ve dinsel değişmelere uğruyorlardı. Devşirmeler içinden, seçkinleşenler ise saray içindeki Enderun’a gönderiliyorlar ve oradan mezun olanların da , üst düzeyde görevlere yerleştiriliyorlardı: veziriazamlık, kaptanpaşalık, eyalet valiliği, sancak beyliği gibi.

Askeri sınıfa, ailesi yoluyla, yani babadan oğula geçerek girenlerin eğitimi ise evlerinin içerisinde olmaktadır. Çünkü üst düzey yetkililerin evleri birer eğitim süreci görevini yürütmektedirler. Evler, konutluktan başka, eğitimin

yapıldığı, devlet işlerinin yürütüldüğü mekanlar olarak ta görev yapmaktadırlar. Bu evlerde (konaklarda) usta çırak ilişkisi içinde insanlar eğitilmektedirler. Konaklar da sanatkarlar, bilim adamları ve yazarlar da yaşamaktadırlar. Adeta bir kültürevi oluşturulmaktadır.

Osmanlı toplumunda, ilmiye sınıfı, eğitimde uzmanlaşmış kurumlar olan Medreseler’ de yetiştirilmektedir. Medreseler, ilmiye sınıfını oluşturacak olan bireylere, hoca, yargı organı ve din görevlisi türünden görevler yüklenebilecek biçimde, seçkinler eğitimi niteliğinde bir eğitim vermektedir. Medreseler kademe kademedir. Bir kademe bitirildiğinde diğerine geçilmektedir. Her kademenin karşılığı da bir ilmiye sınıfı vardır. Eğitim süreklidir ve dönüşüm içerisindedir. Belli bir düzeyden sonra görev alan bir ilmiye sınıfı üyesi ya medresede hoca olarak kalıyor ya da bir başka öğrenime devam ediyor (Tekeli, 1980:15).

“XVI. Yüzyıldan sonra medrese teşkilatında bir gerileme (Koçer, 1974:12)” görülmektedir. “Medreselerde bu tarihten sonra ilmi hürriyet kalkmış, iltimas ve siyaset karışmağa başlamıştır” (Koçer, 1974:12). Önceleri medresede profesör, doçent ya da asistan olabilmek için gerekli bilimsel yeterlilik aranırken, onaltıncı yüzyıldan sonra, bilimsel yetki arka plana düşürülerek, kayırmacılık ön plana alınmıştır.

Osmanlı toplumunda tüccar ve sanatkarlar ise ‘lonca’lar şeklinde kurumsallaşmışlardır. Loncalar yeterli yetkinlik ve ideolojik yönelimler kazandırmıştır. Loncalar; “hem eğitimi düzenleyici hem de üretimi denetleyici işlevleriyle birlikte, bu sınıfın toplumun dengesini bozucu eğilimler kazanmadan, yeniden üretilmesinin temel aracı” (Tekeli, 1980:16) olmuştur.

Osmanlı toplumunda köylü ve halkın (reayanın) özel bir eğitimi yoktur. Bunlar üretime ve topluma ilişkin bilgilerini ailelerinde kazanmaktadırlar.

16. yüzyıl Osmanlı toplumunda tüm eğitim kurumlarının öncesinde gidilebilecek olan bir eğitim kurumu vardır ki buna Sibyan Mektebi denilmektedir. Bu mekteplerde çocuklara din pratiği verilmekte ve Kur’an okuma öğretilmektedir. Çocuk ilk dinsel bilgisini ve toplumsal oluşumunu bu okullarda kazanmaktadır.

Osmanlı toplumunda bu saydığımız eğitimsel kurumlar dışında, çok değişik işlevleri yerine getiren ve devletin resmi ideolojisinden ayrı ideolojiler türeten zaviyeler, dergahlar ve tekkeler gibi eğitim kurumları vardır. Buralar tedavi yeri, konaklama yeri olabilecekleri gibi, musiki derslerinin verildiği, beden eğitimi çalışmalarının yapıldığı, raks edildiği yerlerdir. “Bu nitelikleri ile toplumun hakim kültürel görüntüsüne karşı kültürün geliştirildiği ve yeniden üretildiği kurumlardır. Bu karşı kültürler, bazı koşullarda, Bektaşî örneğinde olduğu gibi, imparatorluğun büyümesinde işlev kazandırılabilirler. Şeyh Bedrettin örneğinde ise, Osmanlı düzeni ile uyuma olanağı olamayacağı için, gelişen karşı akım, ortadan kaldırılmak zorunda kalacaktır” (Tekeli, 1980:16).

16. Yüzyılda Osmanlı’nın toplumsal yapısında bir devingenliğin olmaması, eğitim kurumlarına da yansımıştır. Oysa aynı yüzyılda batı bir sıçrama yaparak, hem toplumsal hem de bilimsel değişmeler içerisindedir. Batlamyus’un yer merkezli sisteminden Copernicus’un güneş merkezli sistemine geçilmiştir. Aristo fiziği yerini, Galileo fiziğine bırakmış, yeni dünyalar keşfolunmuş, pusula bulunmuş, matbaa icat edilmiştir. Bunlara paralel olarak da

toplumsal yapıda değişimler oluşmuş, ticaret kapitalizmi ve para ekonomisi gelişmiştir (Tekeli, 1980:24).

Osmanlı eğitimindeki değişimler, 18. yüzyılın sonlarında başlar ve 19. yüzyılda köklü değişimler kendini gösterir. “Kuşkusuz bu dönüşümlerin arkasında, Osmanlı toplumunun dış ilişkilerde ve sınıfsal yapısındaki dönüşümler yatıyordu” (Tekeli, 1980:30).

Avrupa’da kapitalizmin gelişmesi sonucu, batı; Osmanlı üzerinde de ekonomik yönden emperyalist baskılar geliştirir. Bu da Osmanlı içerisinde önemli yapısal değişmelerin oluşmasına neden olur. “Avrupa’nın sanayi malları, Osmanlı imparatorluğunun geleneksel üretimi ile yarışarak, onun iç pazar olanaklarını daraltır. (Tekeli, 1980:30). Avrupa sömürgesi daha sonra, Osmanlıyı ekonomik yönden sömürge durumuna dönüştürür. Kapital el değiştirir ve değişik zümreler ekonomik üstünlüğü ellerine geçirirler. Böylece Osmanlı’da daha önceleri süregelen toplumsal değişme, toplumun bütün kesimleri için meydana gelirken, şimdi toplumun belli kesimleri toplumsal değişim içerisine girerler. Bu sınıfların değişimidir. “Kuşkusuz hem yeni sınıfsal yapıların hem de ideolojilerin yeniden üretilmesi, gereği yeni eğitim kurumlarını ortaya çıkarmıştır” (Tekeli, 1980:31).

19. Yüzyılda Osmanlı toplumunun geçirmiş olduğu toplumsal değişmeyi şöyle sıralamak olanaklıdır. “Tanzimatla gelen yeni yönetim biçimi, eski yapıya göre çok daha geniş ve yetmişmiş bir bürokrasiyi gerektiriyordu. (...) Bu ise, geleneksel eğitim kurumları “enderun” ve “medreseler” dışında yeni eğitim kurumlarının gelişmesini zorunlu kılacaktır”(Tekeli, 1980:31).

Toplumsal değişimlerden ilmiye sınıfı da fazlasıyla payını alacaktır. “İmparatorlukta yönetim merkezileşirken, ilmiye sınıfının dayandığı vakıf kaynaklarının denetim altına alınması, ilmiye sınıfının yönetsel ve yargısal işlevlerinin önemli bir kesimini kaybetmesi, imparatorluğun yeni bürokrasisinin medrese dışında yetiştirilmesi zorunluluğuyla, devletin eğitime ayırdığı kaynakları, mekteplere yöneltmesi sonucunu doğurması, bu sınıfı kaybeden bir sınıf haline getirdi” (Tekeli, 1980:30).

Osmanlı toplumsal yapısında meydana gelen değişmelerin en önemlisi ticaret ve sanatkarlar tarafındaki değişmelerdir. “Emperyalist denetim daha çok bu kesim kanalıyla kurulmuş olması, bu sınıf içindeki farklılaşmanın çok derin olmasını gerektirmiştir” (Tekeli, 1980:33).

19. Yüzyıldaki Osmanlı toplumunda meydana gelen bu toplumsal değişme; “her sınıf için yeni ideolojik konumların doğmasına neden oldu (olur). Bu yeni ideolojik konumlarla birlikte yeni sosyal hareketler etrafında sınıfsal ve siyasal ittifaklar doğacaktı (tır)” (Tekeli, 1980:34).

Osmanlı toplumunda meydana gelen değişmelerin, toplumdaki eğitim alanına yansısı, Müslüman ve Müslüman olmayanlar için değişik olmuştur. Gayrimüslim olanların eğitimlerinde, dinsel denetim kalkmış ve eğitim laikleşme sürecine girmiştir. Böylece eğitim çağdaşlaşma yoluna ve pozitivist bir anlayışa açılmıştır. Eğitim, seçkinler eğitimi olmaktan çıkarak, bütün halkın katılabileceği bir konuma gelmiştir. Böylece eğitilmiş bir orta sınıf oluşmuştur. Eğitim, toplumun en alt katlarına kadar inebilmiştir (Tekeli, 1980:63 – 64).

Osmanlı toplumundaki Müslümanların, eğitim alanındaki değişimleri, askeri sınıfın yeniden üretilmesi ile başlar. Hendeshane açılır. 1795’te

Mühendishane açılır. Mühendishane'den Avrupa'ya okumak üzere Osmanlı'dan ilk defa öğrenci grubu gönderilir (Tekeli, 1980:65).

Tanzimat'ın ilanıyla eğitimin örgütlenmesinde önemli değişiklikler meydana gelir. Sivil bürokrasi doğar. Osmanlılık ideolojisi içerisinde eşitlik düşüncesi de yerleşir (Tekeli, 1980:66).

1857' de eğitimde yeni atılımların ürünü olarak, "Maarifi Umumiye Nezareti" kurulur. Böylece eğitim kuruluşları 16. yüzyıldaki gibi vakıflar tarafından değil, bir bakanlık tarafından yönetilmeye başlar. 1862'de "Sıbyan Mektepleri" yerine yine aynı programla eğitim yapan "İptidai Mektepler" açılır. Sıra üzerinde eğitim yapılmaya başlar (Tekeli, 1980: 74).

Rüştiye'nin Osmanlı için gerekli memurları yetiştirecek düzeyde olmamasının görülmesi üzerine, daha üst kademe okullar açılır. Bunu Sultaniler izler. Darüşşafaka (1865), Galatasaray (1867) gibi .

Görüldüğü gibi Tanzimat döneminde toplumsal değişimler doğrultusunda, eğitim alanında da kurumsal ve içeriksel bakımdan bir takım değişimler birbirini izlemiştir. Maarifi Umumiye Nizamnamesi'nin yayımlanmasıyla da; "eğitim ve öğretim işleri, dinsel makamların etkisinden kısmen kurtarılmıştır" (Binbaşoğlu, 1982:142).

Birinci Meşrutiyet döneminde, ülkenin sınıfsal yapısındaki değişimlerden dolayı özel okullar açılmış ve Tanzimatla kurulmaya başlayan okullar ülkenin diğer yörelerine de yaygınlaştırılmıştır. Hukuk Mektebi ve Sivil Mühendis Mektebi açılmıştır (Tekeli, 1980:79-80).

İkinci Meşrutiyet döneminde ise eğitim felsefesi ve eğitime ilişkin strateji belirleme yönünden değişimler olmuştur. Emrullah Efendi'nin "Tuğba ağacı nazariyesi" ile Ziya Gökalp'in "çocuğun birey olarak eğitilmesi ya da toplumun bir ögesi olarak eğitilmesi" görüşleri uzunca tartışılmıştır. Ulusçuluk akımına koşturularak kadınların okumasına önem verilmiş, kolay bir alfabe hazırlanmıştır. Bu dönem cumhuriyet döneminde yapılacak değişimlerin habercisi niteliğindedir (Tekeli, 1980:84).

1912 yılında Maarif Nazırı Emrullah Efendi, Darülfünun'u yeniden düzenleyerek işlerlik kazandırır. Cansız Darülfünun'a can gelir ve bazı okullar da ona bağlanır. 1915'te kızlara da Darülfünun'da okuma olanağı çıkar.

Bundan sonra yeni yüksek okulların açılması devam eder. "Yeni eğitim sisteminin oluşmasında Tanzimat'tan İttihat ve Terakkiye kadar uzanan dönemde izlenen çizgi, medreseye dokunmadan çağdaş eğitim kurumlarının kurulması olmuştur (Tekeli, 1980:88).

Cumhuriyet Döneminde Toplumsal Değişme ve Eğitim İlişkisinin Gelişimi

Osmanlı toplumunun geçirdiği toplumsal değişimler, Türk toplumunun yapısında, Ulusal kurtuluş mücadelesinin başarısını hazırlar. Önder Atatürk'ün üstün yetenekleriyle bütünleşen Türk toplumu, Kurtuluş savaşını kazanarak, kendi devletini kurar. Cumhuriyet ilan edilir ve Türk toplumu kendi barışçıl dünyasını yaşamaya koyulur.

Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte, önemli siyasal, ekonomik, hukuki, kültürel değişimler de gerçekleşmeye başlar (Akyüz, 1982: 205).

Kurtuluş mücadelesini veren Türk toplumu; "sadece anti emperyalist nitelikli bir savaşı kazanmakla yetinmeyecek, 1908' de başlayan burjuva devrimini de tamamlayacaktı" (Tekeli, 1980:93).

Toplumun değişen koşullara uymadaki üstün yeteneği, toplumsal devrimlerin gerçekleştirilmesinde azim ve gücün parıltısı olarak ortaya çıkar.

Hükümet şeklindeki devrim, saltanat ve hilafetin kaldırılmasını gerektirir ki; bu da Türk eğitim tarihinin, önemli değişimleri yaratacağı izlenimini hemen verir. Medeni kanun getirilir. Eğitimde laikleşme başlar ve vakıfların eğitim kurumları ile ilişkileri kesilir. 3 Mart 1924'te Tevhid-i Tedrisat Kanunu çıkartılarak, okul ile klasik medrese arasındaki ikilem ortadan kaldırılır. Dinci kuruluşların ve cemaatlerin denetimindeki okullar ve yabancıların kurmuş oldukları özel eğitim kurumları, hükümetin denetimi altına alınır.

“Dönemin siyasal, ekonomik, hukuki ve kültürel değişmeleri gerçekleştirildiğinde, toplumun yüzde onu bile okur – yazar olmadığından, bunların (devrimlerin) kitlelere (ulaştırılması) benimsetilmesi ve kökleştirilmesi için” (Akyüz, 1982:205), eğitim her zamankinden fazla bir yükümlülüğü üstlenir.

Mustafa Kemal “bizzat kendisi “başöğretmen” ünvanı ile eline tebeşir alarak, kara tahta başında halka ders verir” (Akyüz, 1982:205) ve toplumun bilinç kazanması için, çabalar içerisine girer.

Eğitim laikleşmesiyle birlikte, demokratikleşir de. Özellikle tarih ve dil konularında milli bir amaca doğru yönelir (Akyüz, 1982:205).

Latin harfleri kabul edilir. Bayanların eğitimine önem verilerek, bay ve bayanların birlikte okuduğu, karma eğitime geçilir. Köydeki çocukların eğitimine gereken önem verilmeye başlar.

“Layik ve Atatürk ilkelerine bağlı, yeni bir insan tipi yetiştirmek, eğitimin amaçlarından biri” (Akyüz, 1982:206) olur.

Bu amaçlar doğrultusunda, Tanzimat ve Meşrutiyet dönemine kadar Sübyan mektebi denilen ve içerisinde İptidai ve Rüştîyeleri de alan okula, daha sonra Mekatibi İptidaiyeyi Umumiye adı konulmuş, Cumhuriyet döneminde ise önce ilk mektep, sonra okul ve daha sonra ilkokul denilmiştir (Ergin, 1977:2050).

İlkokul adı altında toplanan okullar da değişiklik göstermektedir. Ana okulları, öğretmenli okullar, eğitimli okullar, yatılı okullar ve kaymakamlıkların açmış oldukları ilkokullar, bunlardan bazılarıdır.

1924 Anayasası ile ilkokulun zorunlu olduğu ilkesi konulmuş ve daha sonraki Anayasalarda da bu hüküm aynen geçilmiş bir ayrıcalık olarak da, 1931 Anayasası ile bütün Türk vatandaşlarının, Türk okullarında, ilkokullarını tamamlayacakları zorunluluğu getirilmiştir.

1926'da her türlü eğitim giderleri için, ücret alınması kaldırılmış ve parasız yatılı okulları da açılmıştır.

1930 tarihli Lise ve Ortaokullar Talimatnamesi, Cumhuriyet eğitimi verilmesi için, her türlü olanağın değerlendirilmesini ister. Tarih, Coğrafya, Sosyoloji, Felsefe, Yurt bilgisi gibi dersler özellikle okutulur ve Tarih kitabı, Tarih kurumunca çok ayrıntılı olarak yazılır.

Türk orta öğretim kurumları, birisi ortaokul ve diğeri lise olmak üzere iki üniteden oluşmaktadır. Yüksek okula gitmek isteyenler bu iki üniteyi de bitirmek zorundadırlar. Yüksek okullara gitmek istemeyenler ya da gitmeyenler ise bir meslek okuluna kayıt yaptıracakları gibi, ayrıca ortaokul ya da lise diploması ile bir devlet işine girer durumdadırlar (Ergin, 1977:2066).

Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde, yetmişdört ortaokul ve ondokuz lise açılır. 1940-41 öğretim yılında ortaokulların sayısı yüz kırkikiyi, lise sayısı ise kırkdördü bulur (Ergin, 1977:2067). 1979-80 öğretim yılında ise mevcut ortaokulların sayısı dörtbinyüzüç, liselerin sayısı ise binyüzsekizdir (Akyüz, 1982:222).

Cumhuriyet dönemi aydınları yükseköğretim kurumlarından çok şey beklemediler. Bu nedenle Osmanlıdan devraldıkları Darülfünun'u güzel bir binaya taşıdılar. Katma bütçeli ve tüzel kişilikli bir yüksek öğretim kurumu oluşturdular. Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile medreseler kapatıldığından, dinsel eğitim işlevini görmek üzere Darülfünun' da bir İlahiyat Fakültesi açılır (Tekeli, 1980:93).

Ankara'nın başkent olmasıyla birlikte, Anadolu' nun ortasında yeni bir kültür kenti doğmaya başlar. Dolayısıyla yükseköğretim kurumları da açılır. İlk açılan okul, Kara Harp Okulu'dur. Arkasından Leyli Hukuk Mektebi, Musiki Muallim Mektebi, Gazi Orta Öğretmen Okulu ve Eğitim Enstitüsü izler. Dünyada yaşanan ekonomik bunalım Türkiye'ye de yansır. Bu nedenle Türkiye kapalı bir ekonomik toplumsal siyaset içerisine girer. Bu kapalılık, eğitim açısından önemli atılımlarla doludur (Tekeli, 1980:94). "Türkiye, Köy enstitüleriyle köy eğitiminde, Halkevleriyle yaygın eğitimde, yaygın ve bilinçli çeviri faaliyetiyle Batı kültürünün temellerine yönelmekte" (Tekeli, 1980: 94-95) dir.

Bu atılımlara ayak uyduramayan Darülfünun 31 Mayıs 1933'de kaldırılarak, yerine İstanbul Üniversitesi kurulur. Bu yeni üniversiteye üç kaynaktan kadro sağlanıyordu: 1) Darülfünun' dan üniversiteye geçen (geçirilen) hocalar, (bu arada hemen belirlemek gerekir ki, İsmail Hakkı Baltacıoğlu gibi aydın eğitimciler, bir takım siyasal tutumlarla kadro dışı bırakılmışlardır.) 2) Yurt dışına gönderilen gençler. 3) Hitler faşizminden kaçan Alman profesörler (Tekeli, 1980: 96-97).

Bindokuzyüz kırklara geldiğinde İstanbul Üniversitesi içerisinde toplanmış fakülteler ve Ankara' da dağılık halde bulunan ayrı ayrı fakülteler vardı. Ayrıca Milli Eğitimin denetiminde bulunan İktisat ve Ticaret Okulu, Yüksek Mühendis Okulu, Teknik Okul gibi yüksek öğretim kurumları, değişik bakanlıklara bağlanıyordu.

Özerk üniversiteye 1946' da kabul edilen Üniversite Yasası ile geçildi. Üniversitelerin yürütme organı olarak; senato, yönetim kurulu, rektör, fakültelerin içinse; genel kurul, profesörler kurulu, yönetim kurulu, dekan öngörüldü. Böylelikle çok üniversiteli ve değişik yönetimli üniversiteye geçilmiş oldu. 1944'te İstanbul Teknik Okulu, İstanbul Teknik Üniversitesi'ne dönüştürüldü. Ankara'da bulunan değişik okullar da Ankara Üniversitesi adı altında birleştirildi. Üniversitelerarası eşgüdümü sağlamak için de, bir 'üniversiteler arası kurul' oluşturuldu.

"Genel eğitim sistemindeki, toplumun talebini izleme eğiliminin yüksek eğitim sistemine yansması, yüksek okul ve üniversitelerin İstanbul ve Ankara dışındaki bölgesel merkezlere yaygınlaştırılması olarak ortaya" çıkar (Tekeli, 1980:101).

1955'de Karadeniz Teknik Üniversitesi, Ege Üniversitesi, 1957'de Atatürk Üniversitesi ve Ortadoğu Teknik Üniversitesi kurulur.

“Bu yeni üniversitelerin açılmasıyla, iki konuda yenilikler getirdiği söylenebilir: Bunlardan biri, toplumun gelişmesiyle, gereksinimi ortaya çıkan yeni konulara önem verilmesiydi; şehir planlama, iş yönetimi vb. İkincisi, daha önce açılan üniversiteler daha çok Avrupa geleneğine göre kurulmuşken, yeni üniversitelerde ABD geleneğinin benimsendiği görülmektedir. Bölüm sistemi, genç öğretim üyelerinin ders vermesi vb. gibi özellikler vardır” (Tekeli, 1980:101).

1959’ da üniversitelerin dışında yüksek öğretim kurumları oluşturulmaktadır. Bunlar yüksek okullardan dönüşen akademilerdir. Bunların açılması, mevcut yönetimin üniversitelere alternatif arayışından kaynaklanmaktadır (Tekeli, 1980:101).

1961’e gelindiğinde üniversitelere geniş özerkliğin tanınması gerçekleşiyordu. Devlet Planlama ve Anayasa Mahkemesi gibi yeni kurumlarda kuruluyordu. Ancak, bu özerkliğe rağmen, plansız ve programsız olarak eğitim ve öğretim, toplumsal değişmelere ayak uyduramayacaktı. Bu dönemde yalnızca Hacettepe Üniversitesi kuruldu. Çeşitli kentlerde de Devlet Mimarlık Mühendislik Akademileri kurulmaktadır.

Bu dönemde toplumsal baskılar sonucu Merkezi Seçme Sınavları yaygınlaşacak ve özel eğitim kurumları açılacaktır. “Merkezi seçme sınavları, yalnız yüksek öğretim önündeki yığılmayı somutlaştırmıyor aynı zamanda yükseköğretimdeki sınıfsal ve bölgesel eşitsizlikleri keskinleştiriyordu” (Tekeli, 1980:103).

1968’de yüksek eğitim siyasal gündemde ön plana çıktı. Dünya öğrenci hareketleriyle koşut doğrultu da, öğrenci olayları meydana geldi. Üniversiteler ilericiliğin simgesi haline geldiler (Tekeli, 1980:104).

1971’de Robert Koleji, Boğaziçi Üniversitesi’ne dönüştürüldü. Çünkü özel yüksek okullar yasası iptal edilmişti.

Toplumsal talepler, Anadolu’da üniversite kurulmasını da hızlandırdı. Arka arkaya üniversiteler açılınca, yetmişbeşlere varıldığında, Türkiye’de üniversite sayısı on sekizi bulmuştu. Çukurova Üni. (1973), Diyarbakır Üni. (1973), Anadolu Üni. (1973), Cumhuriyet Üni. (1974), Fırat Üni. (1975), Bursa Üni. (1976), İnönü Üni. (1975), 19 Mayıs Üni. (1975), Selçuk Üni. (1975).

Günümüze gelindiğinde üniversitelerin sayısı, bunlardan çok daha fazladır. “Türkiye’nin yüz yılı aşan çağdaş yüksek eğitimi kurma çabaları, yeni bir dönüm noktasına ulaşmış bulunuyor; biriken deneyleri, çoğalan sorunlarıyla birlikte. Yüzyılı aşan süre içinde Türkiye’nin yüksek eğitim örgütlenmesi, sürekli bir ölçek büyümesi şeklinde olmuştur. Eğitimin kapsadığı kitleler büyüdükçe, eğitim kurumlarında bir çeşitlenme ve kademelenme ortaya çıkmıştır. Bu büyüme, iç bütünlüğü olan bir örgütün planlı ve bilinçli büyümesi şeklinde olmamıştır. Daha çok toplumsal baskıların yönlendirdiği tek tek, parçacı gelişmeler olmuştur. (...) Yüksek öğretime bir bütünlük içinde bakılmamış olması, onun çevrenin koşullarına uyumunu sağlayacak değişme mekanizmalarının kendi içinde oluşmasını engellemiş ve yüksek eğitim sistemindeki değişmeler, sistemin kendi iç işleyişinden çok, kendi dışından gelen kararlara bağlı kılmuştur” (Tekeli, 1980:106).

Sonuç

En genel anlamıyla toplum için, ortak bir kültürü olan, bir coğrafi alanda yayılmış ve kendi kendinin devamlılığını kazanabilmiş ilişkiler bütünüdür denilebilir. Eğitim ise toplumsal bir süreçtir. Bu süreç içerisinde bireylerin bilinçsel yeteneklerinin geliştirilmesi güdüsü, eğitim olgusuna yoğunluk kazandırmaktadır.

Toplumsal değişme ise, genel anlamıyla “ilişkilerin değişmesi” dir (Ergun, 1984:99). Başka bir deyişle, toplumsal değişme; “sosyo-kültürel değişme” dir (Tezcan,1981:163).

Eğitimin, toplumun amacı doğrultusunda işlevi vardır. “Buna göre, bir eğitim sistemi organize ya da reorganize edilirken başlangıç noktası, önce amaç, sonra işlev olmaktadır” (Tezcan, 1981:41).

Toplumsal değişme ve eğitim arasında ise hareketli, dinamik ilişkiler zinciri bulunmaktadır (Bilhan, 1986:169). Eğitimin toplumsal değişmedeki işlevlerinden birisi; “toplumun kültürel değerlerini ve toplumsal davranış örneklerini genç üyelerine aktarmaktadır” (Tezcan, 1981:164). Eğitimin toplumsal değişmedeki ikinci işlevi ise, toplumsal yapı içerisinde değişmeyi başlatıcı bireyler yetiştirmektir.

Toplumsal değişme ve eğitim ilişkisine yönelen toplumbilimciler, bu ilişkileri farklı şekilde gözlemlemişlerdir. Böylece farklı kuramlar ortaya çıkmıştır. Başlıca eğitim akımları da aynı sorun üzerinde değişik bakış açıları getirmişlerdir.

Osmanlı’ da toplumsal değişmelerin oluşmasına paralel olarak eğitimde de bir takım değişmeler olmuş, özellikle Tanzimat ve Meşrutiyet’le birlikte, yeni eğitim kurumları kurulmuştur. Bu da Osmanlı toplumundaki batılılaşma sürecinin bir uzantısıdır.

Cumhuriyet dönemine gelindiğinde ise, Atatürk’ün getirdiği ve yerleştirdiği, Türk toplumunun toplumsal yapısına uygun devrimlerle, eğitimin önemi çok iyi anlaşılmış ve gereken önem verilmiştir; “çünkü eğitim, aydın tabakanın, bilgili insanların miktarını arttıran ve bu insanların şahsiyet ve karakterlerini geliştiren önemli ve vazgeçilmez bir unsur ve aynı zamanda, iktisadi kalkınmanın bir sonucu olarak, artan mal ve hizmet üretimine olan talebi arttıran, hayat seviyesini yükselten bir etken” (Serin, 1979:V) olarak görölmüştür.

Toplumsal değişmeye koşut olarak, günümüzde ilk, orta ve yüksek eğitim- öğretim kurumları açılmaktadır. Çünkü bilinmektedir ki; “Dinamik kültür değerlerini içine alan çocuklar, zamanla, eğitim yolu ile, bu değerlere süreklilik ve esneklik kazandırarak, çağ koşullarının isterlerine uygun ve geleceğe dönük, yeni değerler üretirler” (Varış, 1988:5).

Toplumsal değişmeyle ilgili olarak eğitimin iki işlevinden sözedilebilir. Bunlardan birincisi toplumun kültürel değerlerini yetişmekte olan genç kuşaklara aktarmak suretiyle temel toplumsal düzeni ve uyumu sağlamak, dolayısıyla geleneksel yaşam biçimini yerleştirip sürdürmektir. Bu işlevi ile eğitim tutucu bir nitelik arz eder.

Eğitimin ikinci genel işlevi ise; eleştirici, yaratıcı yeni buluşlar ve keşifler yapabilecek nitelikte olan, toplumsal değişmeyi arzulayan bireyler yetiştirmektir. Bu arzu eğitimin yaratıcı ve ilerici işlevini oluşturur.

Eğitimin bu iki işlevi, sanayileşmenin başlamasından sonraki dönemlerde adeta çatışma durumuna gelmiş, eğitim kurumları ve programları birbirine karşıt gibi sanılan iki işlevi yerine getirmek zorunda kalmıştır. Bu nedenle hangi toplumsal öğeler korunarak ve belki de değiştirilerek gelecek kuşaklara aktarılacağı, hangilerinin unutturulacağı önemli bir toplumsal politika sorunu haline gelmiştir. Bunun yanında sosyal politikacılar toplumların gelecekteki kısa ve uzun vadeli amaçlarını da saptamalı, eğitim politikalarını ve okul yapılandırmalarını bu doğrultuda yeniden düzenlemelidirler.

Konu bir başka açıdan ele alındığında eğitim sistemlerine yaklaşımların yeni sosyal, ekonomik ve kültürel gelişmelerin de dikkate alınması zorunluluğu vardır.

Bilgi toplumu değerlerinin ve küreselleşme olgusunun ön plana çıkardığı ortamda, küreselleşme olgusunun yaşattığı sorunlarının tartışılmaya başlandığı toplumlarda eğitim anlayışı ve okul sistemleri, insan kaynağının yeniden yönlendirilmesinde gelişmiş ve gelişmekte olan tüm toplumlarda geçmişe kıyasla çok daha farklı biçimde yapılandırılma zorunluluğu vardır.

Kısaca; ekonomik gelişmenin gereksinim duyduğu ve ileri yıllarda bu gereksinimin daha da artacağı teknik elemanları, devlet ve özel sektör bürokrasisinin gerekli gördüğü memurları kuşkusuz okullar yetiştireceklerdir. Zaman zaman okulların yetiştirdikleri ile sanayinin ve devlet bürokrasisinin istediği elemanların bütünüyle uyuşmadığı durumlarda iş başında meslek kursları ile yetersizlikler ve eksiklikler giderilmeye çalışılıyor.

Okullar toplumun meslek örgütlenmesini doğrudan etkiliyor hatta tümüyle belirliyor. Okul, toplumsal değişimin gerektirdiği yeni meslek sistemlerine hemen uyum sağlamakta, o meslek alanındaki bilgileri toplayıp sistemleştirerek öğrencilere vermekte, bu yolla toplumsal değişimi desteklemekte ve hızlandırmaktadır. Bilindiği gibi eğitim- öğretim kurumlarının desteklemediği bir değişimin gerçekleşmesi olanaklı görünmemektedir.

Kaynakça

- AKYÜZ, Yahya. (1982), **Türk Eğitim Tarihi** (Başlangıçtan 1982'ye), Ankara Üni. Eğit. Bil. Fak. Yay., No:114, Ankara
- BERKES, Niyazi. (1978), **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Batı Yayınları, İstanbul
- BİNBAŞIOĞLU, Cavit. (1982), **Eğitim Düşüncesi Tarihi**, Binbaşıoğlu Yayınevi, Ankara
- BÜYÜKDÜVENÇİ, Sabri. (1987), **Eğitim Sosyolojisine Giriş** "Yazılar", Yargıçoğlu Matbaası, Ankara
- CİCİOĞLU, Hasan. (1985), **Türkiye Cumhuriyetinde İlk ve Ortaöğretim** (Tarihi Gelişimi), Ankara Üni. Eğit. Bil. Fak. Yay., No: 140, Ankara
- DÖNMEZER, Sulhi. (1982), **Sosyoloji**, (8. baskı), Savaş Yayınları, Ankara
- ERGİN, Osman. (1977), **Türk Maarif Tarihi**, Eser Matbaası, İstanbul
- ERTÜRK, Selahattin. (1986), **Türkiye'deki Bazı Eğitim Sorunları Üzerine Düşünceler**, Yelkentepe Yay., Ankara,
- ESERPEK, Altan. (1979), **Sosyal Kontrol, Sapma ve Sosyal Değişme**, Ankara Üni. Eğit. Fak. Yay., No:76, Ankara
- HANÇERLİOĞLU, Orhan. (1986), **Toplumbilim Sözlüğü**, Remzi Kitabevi, İstanbul

- KARABAŞ, Mete. (1986), **Ülkemizde Toplumsal Yapı ve Eğitim**, (lisans tezi), Cumhuriyet Üni. Sosyal Bilimler Ens., Sivas,
- KAYA, Yahya Kemal. (1984), **İnsan Yetiştirme Düzenimiz**, (4. baskı), Hacettepe Üni. Matbaası, Ankara
- KOÇER, Hasan Ali. (1974), **Türkiye’de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi** (1773-1923), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul
- KOÇER, Hasan Ali. (1980), **Eğitim Tarihi 1**, Ankara Üni. Eğit. Fak. Yay., No:89, Ankara
- KONGAR, Emre. (1981), **Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği**, Remzi Kitabevi, İstanbul
- KURTKAN, Amiran. (1976), **Genel Sosyoloji**, İ. Ü. İktisat Fak. Yay. No:373, İstanbul
- LEWİS, Bernard. (1991), **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, (Çev:M. Kıratlı), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara
- OZANKAYA, Özer. (1984), **Temel Toplumbilim Terimleri Sözlüğü**, Savaş Yayınları, Ankara
- OZANKAYA, Özer. (1986), **Toplumbilim**, (Altıncı baskı), Tekin yayınları, Ankara
- SERİN, Necdet. (1979), **Eğitim Ekonomisi**, Ankara Üni. Eğit. Fak. Yay., No:77, Ankara
- TEKELİ, İlhan. (1980), **Toplumsal Dönüşüm ve Eğitim Tarihi Üzerine Konuşmalar**, TMMOB Mimarlar Odası Yayınları, Ankara
- TEZCAN, Mahmut. (1981), **Eğitim Sosyolojisine Giriş**, Ankara Üni. Eğit. Fak. Yay., No:91, Ankara
- TOLAN, Barlas. (1985), **Toplum Bilimlerine Giriş**, Gazi Üni. Yay., No:49, Ankara
- VARIŞ, Fatma. (1988), **Eğitim Bilimine Giriş**, Ankara Üni. Eğit. Fak. Yay., No:159, Ankara.